

מלחמת אחאב וארם

מחבר: פרופ' אברהם גרוסמן

מלכים א, פרקים כ, כב

מתוך: הוראת פרקים נבחרים בנביאים ראשונים,
בהוצאת האגף לתוכניות לימודים

מלכות אחאב בכללותה מתוארת בפרטות רבה ביותר, ובמיוחד פרשת היחסים בין אחאב ובין ארם. במרכז עומדות שלוש המלחמות ביניהם (שתי הראשונות בפרק כ, האחרונה בפרק כב).

שלוש בעיות מרכזיות עומדות בפנינו בדיוננו בנושא זה:

א. מדוע זכו מלחמות אלה, ופרשת היחסים עם ארם בכללותם, לפירוט כה רב?

ב. במלחמה השנייה זכה אחאב לניצחון גדול ביותר (פסוק כט) ואף לנס גלוי: "וינסו הנותרים אפקה אל העיר ותפל החומה על עשרים ושבעה אלף איש הנותרים". נס זה של נפילת החומה מזכיר את נפילת חומות יריחו לפני יהושע. במה זכה אחאב בזאת? הרי הוא מתואר במקרא כמלך רשע, שבזמנו הגיע נגע עבודה זרה לשיא חדש:

מלכים א פרק טז:

(ל) ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו: (לא) ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו: (לב) ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון: (לג) ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו:

ג. מה ראה אחאב לשחרר את אויבו הגדול, בן-הדד מלך ארם? מחד, הייתה כאן הפרת דבר ה' ביד נביאו (ראה גם רש"י, פרק כ, פס' כח); מאידך, היה בן-הדד אויב מושבע של אחאב. לא זו בלבד שהוא נלחם בו שלוש פעמים (ובמלחמה השלישית הרג את אחאב, לאחר שציווה על עבדיו לעשות כל מאמץ לפגוע בו אישית), אלא הוא התעלל באחאב וניסה להשפילו בעיני בני עמו ובעיני שריו. לשיא חוצפתו הגיעו דבריו:

מלכים א פרק כ':

(ג) ויאמר לו כה אמר בן-הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם: (ד) ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי: (ה) וישבו המלאכים ויאמרו כה אמר בן-הדד לאמר כי שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן: (ו) כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו:

כלומר, גם בלא כל שיקול דתי היה זה לכאורה מעשה של שטות לשחרר אויב כה מושבע שכבר פגע קשות בממלכת ישראל ואשר הגיע עם צבאו עד שערי שומרון.

פתרון של שלוש בעיות אלה קשור זה בזה, והוא מציב בפנינו שאלה חינוכיות ממדרגה ראשונה, המצדיקה דיון מפורט במלחמות שבין אחאב ובין בן-הדד. אך לפני שניגע בבעיה רבת-ערך זו, נדון בשלוש הבעיות הנזכרות.

במקרא מתואר מסר חינוכי מסוים גם כלפי בן-הדד ועמו: שיכירו בעקבות כישלונם באפסות אלילים (פרק כ, פס' כח). מצינו כן גם אצל פרעה מלך מצרים וכן במקומות אחרים בתנ"ך. אך ברור מן התיאור כולו כי אותם ניצחונות באו למען למד את אחאב ובני דורו את אפסות אמונתם באלילים ואת הכרתם בעזרת ה' ובעליונותו. חז"ל הסבירו כי אחד מגורמי הניצחון באותם ימים היה האחוזה הפנימית ששרתה בין בני ישראל, שלא היו בהם מלשינים. אך ברור כי בנוסף לכך עלינו לחפש מסר חינוכי מעמיק יותר,

שהרי לא מצינו אריכות יתירה בסיפור קורותיו ומלחמותיו של כל מלך אחר בספר מלכים, לאחר פילוג הממלכה, מעין זו המצויה בתיאור מלחמותיו ומעשיו של אחאב.

נראה, כי כדי להבין את הגורמים ואת המשמעויות לנסים שנעשו לאחאב, עלינו לראות את הדברים בפרספקטיבה רחבה. יש לזכור כי אחאב וישראל זכו לנס גלוי לפני כן: הבצורת הכללית והממושכת, ובמיוחד האירועים בהר הכרמל, ששיאם בירידת האש מן השמים על המזבח שבנה אליו (פרק יח). המטרה שם ברורה היא: להוכיח על-ידי אותו נס גלוי את אפסות האלילים לעומת כוחו של ה' ("עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים"). נראה, כי אותה תכלית מצויה בנסים שאירעו במלחמות עם ארם. אין זה מקרה כי הנביא אומר לאחאב מראש בשם ה': "ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך וידעתכם כי אני ה'" (פרק כ, פס' כה).

הייתה זו שעה גורלית בחיי האומה. העבודה הזרה בימי אחאב לבשה אופי חמור ביותר. פולחן הבעל הצידוני - שהוחדר על-ידי איזבל אל ממלכת ישראל - היה בו כפירה מוחלטת באלוהי ישראל, וייחוס הכוחות המתגלים בטבע לאלוהי צידון. (ראה על כך, למשל, באנציקלופדיה המקראית בערך "בעל"). האירוע הגדול בהר הכרמל לא הספיק. אמנם העם כולו, ויש להניח כי גם אחאב עצמו, התרשמו עמוקות מאותו מעמד מרומם, כמפורש בכתובים, אך הייתה זו התעלות לשעה. איזבל, על-ידי נביאי האשרה, דאגה לבטל אותה השפעה. בריחתו של אליו בשל רדיפותיה, היא עדות ברורה לכך. גם אכזבתו ורצונו למות ולהפסיק את שליחותו הנבואית מקורן באותה אכזבה גדולה לאחר האירוע המיוחד במינו.

עתה ניתנת לאחאב, לשרי צבאו, לחייליו וכמובן לזקנים ולעם כולו, עדות נוספת לאפסות האלילים ולעליונות ה'. השליחויות הנבואיות השונות המתוארות בפרק כ' (עוד לפני הקרבות) באו לשם כך. זוהי דרך של חינוך על-ידי תמריץ חיובי, לאחר שהדרך הראשונה, על-ידי ענישה (הבצורת הממושכת) לא נשאה פירות של ממש.

יש בכך הסבר משוער לניצחונות הגדולים. לפנינו השאלה הגדולה ביחס להתנהגותו של אחאב, שהפך את דברי הנביא והחיה את בן-הדד בניגוד לכל שיקול צבאי מסתבר. את התשובה למעשה זה של אחאב מוצאים אנו במקור חיצוני. בתעודה אשורית מספר המלך האזורי שלמנאסר השלישי על מלחמה גדולה שהוא ניהל כנגד ברית של עמי המזרח התיכון, כאשר בראשם עמדו אחאב ובן-הדד. המקור מתאר את הקרב שהתנהל בעיר קרק הסמוכה לנהר פרת בשנת 853 לפני הספירה. התעודה מובאת כאן לפנינו בתרגום עברי:

יצאתי מן הפרת וקרבותי לחלב. אנשי חלב יראו להילחם (בי) ואחזו ברגלי. כסף זהב - מסייהם קיבלתי. הקרבותי קורבנות לפני האל אדד של חלב. מחלב יצאתי וקרבותי לשתי עריו של ארחלג החמתי. לכדתי את אדן, ברג וארגנ - ערי מלכותו. הוצאתי לי את שללו, רכושו (ו) חפצי היכלו (ו) הצתי את היכלותיו באש. מארגנ יצאתי ולקרקר קרבותי. את קרקר עיר מלכותו הרסתי, החרבתי באש שרפתי.

1200 רכב, 1200 סוסי פרשים, 20,000 רגלי של הדדעזר מארץ דמשק, 700 רכב, 700 סוסי פרשים, 10,000 רגלי של ארחלג החמתי, 2000 רכב, 10,000 רגלי של אחאב הישראלי, 500 רגלי של בני, 1,000 רגלי של בני מצרים, 10 רכב, 10,000 רגלי של רגלי של בני ערק, 200 רגלי של מתן-בעל, 200 רגלי של בני, 10,000 רגלי של אדוני-בעל הסיאני, 1,000 גמלים של גנדבא הערבי, 1,000 רגלי של בעשא בן-רחוב העמוני (או מהר האמנה)

שנים-עשר מלכים אלה הוא הביא לו לעזרה (ו) הם נערכו נגדי לקרב מכריע. בכוח האדיר שנתן לי האל אשר, בכלי הנשק העזים שהעניק לי האל נרגל, ההולך לפני, לחמתי עמם. למן קרקר ועד גלזא הנחלתי להם מפלה ניצחת. בחרב הכיתי 14,000 מצבא לוחמיהם, כאדד המטרתי עליהם סופה. פיזרתי את גוויותיהם (ו) מילאתי את פני המישור בחילותיהם הנפוצים.

(ח' תדמור, בתוך: תולדות עם ישראל בימי קדם, עמוד 120)

ממקור זה ברור כי אחאב ספק את צבא המרכבות הגדול ביותר, ובן-הדד - את צבא הרגלים הגדול ביותר. יש להניח כי שלמנאסר איננו מתאר דברים בדיוקם המלא אודות מספר האבדות של ברית העמים שניצבה נגדו, ולא את תוצאות המלחמה. היה זה, למעשה, קרב שנסתיים בתיקו, ושלמנאסר חזר לארצו.

התנהגותו של אחאב, לאור אירוע זה, לובשת אור שונה לחלוטין. "ואני בברית אשלחך. ויכרת לו ברית וישלחהו" (פרק כ, פס' לד). כתובים אלה רומזים לברית הצבאית שכרתו אחאב ובן-הדד כנגד אשור. מסתבר כי אחאב חשש שאם הוא יהרוג את בן-הדד וישתלט על ארצו, יעמוד לבדו מול האויב הגדול: אשור. הוא הניח שסיכוייו לעמוד מול אויב חזק זה קלושים המה. מכאן שניצחון מוחלט על בן-הדד וכיבוש ארם יהיו מעין "ניצחון פירוד", ניצחון לשעה שבעקבותיו הוא עלול לנחול מפלה כללית. הוא נהג, אם כן לכאורה, כמדינאי המרחיק ראות והחפץ את טובת עמו וטובת ארצו. תכונות חיוביות אלו מצויות גם בפעולות אחרות של אחאב, כפי שיציין להלן.

בעובדות אלו יש משום הסבר לבעיה שעלתה מן השאלה השנייה שהוצגה לעיל. אך היא מעוררת בעיה גדולה חדשה: מדוע, אם כן, קצף הקב"ה על אחאב קצף כה גדול?

"כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי מיד, והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו" (פרק כ, פס' מב). הרי המניע למעשהו של אחאב היה לכאורה פטריטי ביותר. הוא אף ויתר למענו על כבוד אישי גדול ביותר שהיה נופל בחלקו לו הכה את בן-הדד ואת ארם מכה שלמה. לא היינו יכולים לטפל בבעיה חשובה זו - אשר מבחינה חינוכית ערך ראשון במעלה לה - בלא הכרת התנאים ההיסטוריים שהביאו להתפתחות העניינים כפי שתוארו לעיל. יש להניח כי זהו המסר החינוכי העיקרי של היחידה כולה. אשר על כן ראוי הוא לדיון יסודי. לפנינו התנגדות עקרונית לכריתת ברית צבאית עם עמי נכר. בכל הבריתות הצבאיות שנכרתו עם עמי נכר מצויה עדות על השפעה רוחנית שלילית ביותר. העדות הטובה ביותר לקשר שבין ברית מעין זו ובין קבלת התרבות האלילית הנוכרית מצויה בברית שכרת אחז מלך יהודה עם תגלת פלאסר מלך אשור (מלכים ב, פרק טז). עוד בהיותו בדמשק, מיד לאחר כריתת הברית, מבקש אחז מאוריה הכהן לבוא מירושלים אל דמשק ולבנות לו מזבח דומה לזה המצוי בה גם בחצר המקדש. לא בכדי מוקדשים פסוקים הרבה לאירוע זה באותו פרק. אף חזקיהו המלך, שהיה נאמן למצוות ה' ומתואר במקרא באור חיובי ביותר - לאחר שחטא בחטא דומה זכה לתוכחה חריפה ביותר ולנבואה כי בעלי בריתו (בבל) עתידים להגלות את זרעו אחריו (מלכים ב, פרק כ).

בבריתות מעין אלו טמונה למעשה ההשקפה כי הניצחון הוא ברוב חיל וכוח. בשעה שאחד המסרים החינוכיים החשובים שבמקרא כולו הוא כי קיום מצוות התורה והליכה בדרכי ה' הם הערובה האמיתית לניצחון. אחאב ודאי צריך היה להיוועץ בנביא, שבישר לו מראש על כל האירועים עם בן-הדד ומה לעשות בארם בשעה שהאויב האשורי ניצב בשער. הוא הדין באחז ובחזקיהו, שצריכים היו להיוועץ בנביא ישעיהו שפעל בזמנם. יש להדגיש עובדה זו כדי להימנע מן הסכנה שתלמידינו, מתוך פשטנות יתירה, יעבירו באופן אוטומטי מסרים אלה לאירועים אקטואליים שבימינו, מבלי לבדוק את הבעיות בהיקפן המלא.

עדות ברורה לכישלון "המדיניות הנבונה" של אחאב עולה מן המלחמה השלישית: עם סיום הקרב כנגד אשור חוזרת היריבות הישנה עם בן-הדד למקומה, ואחאב נופל בקרב. הוא אף לא למד דברים אחרים מן הנסים שאירעו לו. פרק כא - המפריד בכוונה מלאה בין המלחמות השונות (שתי הראשונות - הנזכרות בפרק כ והאחרונה - הנזכרת בפרק כב) - מתאר את אחד ממעשי העוול החמורים שנעשים תחת מלכותו של אחאב: הריגת נבות והחרמת כרמו על-ידי איזבל למען אחאב. אמנם אין אחאב עצמו מבצע אותו מעשה נורא, אך הוא פסיבי ונותן לאיזבל לבצע את זממה. כדברי הנביא: "במקום שליךו הכלבים את דם נבות, שם ליקו הכלבים את דמו של אחאב". יתר על כן, כשם שאחאב התעלם מדברי הנביאים בשם ה', בכרתו ברית עם בן-הדד ובהשאירו אותו בחיים, כן הוא מתעלם מדברי מיכיהו בן ימלא, המייעץ לו לא לצאת למלחמה השלישית.

אירועים אלה כולם, בפרספקטיבה רחבה זו, מביעים בהדגשה יתרה שני רעיונות יסוד החוזים, כאמור, מספר פעמים במקרא כולו: ההתנגדות התקיפה לכריתת ברית צבאית עם עמי נכר ועליונות השליחות הנבואית בשם ה', גם על שיקולים מדיניים, אשר לכאורה השליטים השונים סוברים שהם הדרך הרצויה בה יש לילך. עיני בשר ודם - ויהא חכם ונבון כאשר יהא - לא יראו למרחוק, כדברי ה' בפי נביאיו.